

Mazurek, Teresa / Mazurek, Wojciech

**Wyniki badań wykopaliskowych w
Wytycznie, stan. 5 i nadzorów
archeologicznych na stanowiskach
wokół Jeziora Wytyckiego w woj.
chełmskim**

Archeologia Polski Środkowowschodniej 2, 86-94

1997

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

TERESA MAZUREK, WOJCIECH MAZUREK

WYNIKI BADAŃ WYKOPALISKOWYCH W WYTYCZNI, STAN. 5 I NADZORÓW ARCHEOLOGICZNYCH NA STANOWISKACH WOKÓŁ JEZIORA WYTYSKIEGO W WOJ. CHEŁMSKIM

W roku 1996 prowadzone były w rejonie Jeziora Wytyckiego liczne prace archeologiczne. Przede wszystkim kontynuowano badania wykopaliskowe na zagrożonym przez piaskownię stanowisku 5 w Wytyczni (T. Mazurek, W. Mazurek 1996). Podjęcie przez Wojewódzki Zarząd Melioracji i Urządzeń Wodnych w Chełmie inwestycji w postaci podwyższenia i uszczelnienia wału wokół Jeziora Wytyckiego spowodowało konieczność prowadzenia nadzorów archeologicznych nad miejscami pobierania piasku. Jedno z nich zlokalizowano przy przebadanej części stan. 5, dwa kolejne wyznaczone zostały na stan. 27 w Wytyczni oraz na nieznanym dotąd stan. 50 w Wólce Wytyckiej (ryc. 1).

W trakcie badań wykopaliskowych oraz nadzorów na stan. 5 w Wytyczni (ryc. 2) przebadany został obszar około 390 m², przylegający od północy do terenu wykopalisk z 1995 r. (ryc. 3). Wierzchnią część warstwy ornej zdjęto za pomocą spychacza, niżej pracowano wyłącznie ręcznie. Lokalizacja obiektów prowadzona była w obrębie siatki arowej. Łącznie odkryto 40 obiektów, których większość stanowią obiekty o zarysie okrągłym lub owalnym, interpretowane dotychczas jako dołki posłupowe (W. Mazurek 1997). W profilach obiekty te są nieckowate lub wannowate z wypełniskiem popielatego i brunatnego piasku z niewielką zawartością drobnych i średnich rozmiarów fragmentów ceramiki. Koncentrowały się one głów-

nie w pobliżu podobnych obiektów, odkrytych w 1995 r., stanowiąc ich kontynuację w kierunku północnym. Między nimi, przy przejściu warstwy ornej w kulturową, natrafiono na skupisko grubościennnej ceramiki (obiekt 176), znajdujące się prawdopodobnie na złożu wtórnym (podobny charakter miał obiekt 1, na który natrafiono w trakcie badań Archeologicznego Zdjęcia Polski: W. Mazurek 1995a, s. 252). W stosunku do tych obiektów w dalszym ciągu pozostaje aktualna hipoteza, że są one relikami jednej lub kilku budowli o konstrukcji naziemnej.

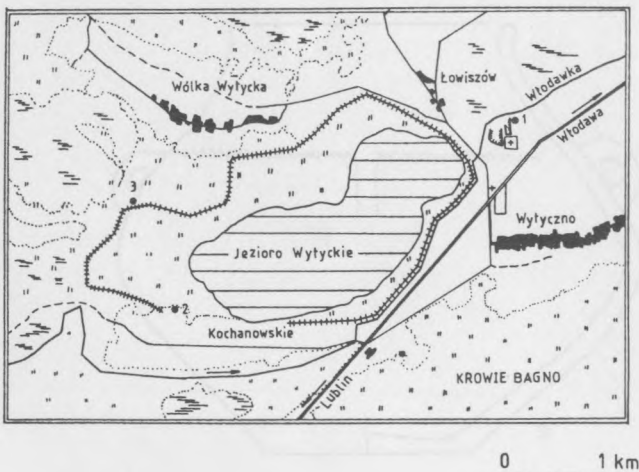
W zachodniej części przebadanego terenu wystąpiły niewielkie brunatne i jasnobrunatne, płytkie zaciemnienia niemal pozbawione zabytków, które trudno interpretować nawet jako relikty małych dołków posłupowych.

Na północ od odkrytej w 1995 r. studni (obiekt 79) natrafiono na kilka małych dołków posłupowych, podobnych do tych które wystąpiły rok wcześniej po jej stronie południowej. Ich obecność zdaje się potwierdzać hipotezę o istnieniu ogrodzenia wokół studni.

Z innych obiektów na uwagę zasługuje obiekt 201, w stropie rysujący się jako rozmyty owal, w którego niższym planie wydzielono dwie odrębne okrągłe części. W południowej części wystąpiły w koncentracji drobne i średnie kamienie, upodabniające ją do małych palenisk, położonych głównie po stronie południowej kulminacji wydmy.

Ruchomy materiał zabytkowy, tak z obiektów, jak i warstwy, reprezentują przede wszystkim fragmenty ceramiki. Z warstwy kulturowej i powierzchni pochodzą pojedyncze zabytki z innych surowców (ryc. 4: 9, 10).

Wśród zabytków ceramicznych dominującą większość stanowią fragmenty naczyń o cechach wskazujących wpływy szeroko pojętego kręgu jastorfskiego. Wystąpiły one w większości obiektów, w tym w omówionych wyżej obiektach o wypełniskach popielatych. Są wśród nich fragmenty naczyń cienkościennych o facetowanych od wewnątrz brzegach (ryc. 4: 3, 6; 6: 3) oraz o wylewach kołnierzowatych (ryc. 4: 5; 6: 4). Wylewy kołnierzowate naczyń średniociennych (ryc. 5: 6) miały stosunkowo często zdobienie w postaci ukośnego lub prostopadłego nacinania brzegów (ryc. 1, 4). Również naczynia beczułkowate (ryc. 5: 2) posiadały sporadycznie podobne nacięcia (ryc. 5: 3). Naczynia cienkościennie zdobione były przede wszystkim ornamentem rytym w kombinacji z nukłowanym w postaci pasma na górnej partii brzuśca (ryc. 4: 1, 2, 5). Zupełnie sporadycznie pojawia się na nich zdobienie zwielokrotniony-

Ryc.1. Lokalizacja stanowisk nad Jeziorem Wytyckim objętych badaniami wykopaliskowymi i nadzorami archeologicznymi: 1 - Wytyczno, stan. 5; 2 - Wytyczno, stan. 27; Wólka Wytycka, stan. 50.

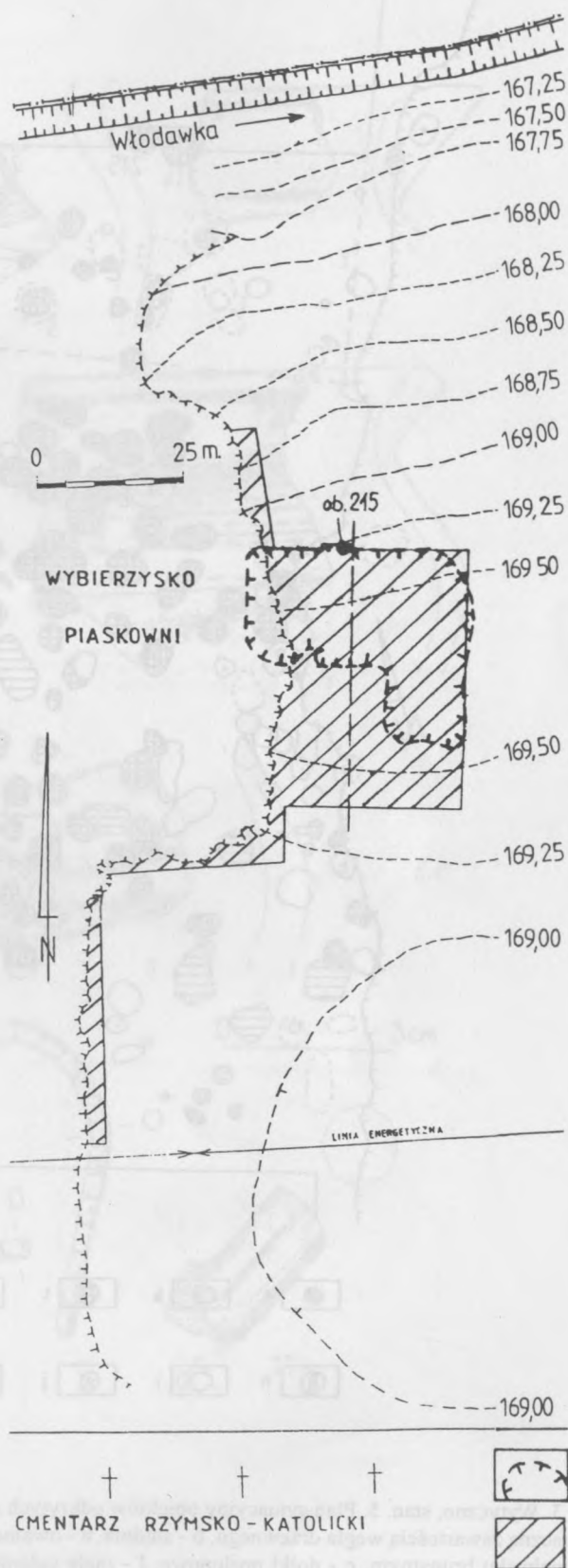
mi, drobnymi dołkami (ryc. 4: 4) oraz odciskami radełka (ryc. 4: 7).

Spośród nielicznej ceramiki o starszej chronologii na uwagę zasługują fragmenty naczynia beczułkowatego z obiektu 214, ze zdobieniem w postaci dziurek pod wylewem i listwy plastycznej z ornamentem paznokciowym poniżej brzegu (ryc. 5: 5). Takie zdobienie oraz forma naczynia są charakterystyczne dla grupy mazowiecko-podlaskiej kultury łużyckiej (T. Węgrzynowicz 1973, s. 61-62), jednak technologia wyrobu odpowiada sposobowi wykonania naczynia wazowatego z obiektu 2 (W. Mazurek 1996, tab. VIII: 4), które dość pewnie przypisać można kulturze pomorskiej. Cechy charakterystyczne technologii tego naczynia to przede wszystkim duża ilość domieszki drobnego i średniego tłucznia kamiennego i miki oraz słaby wypał. Taka zbieżność cech sugerować może koegzystencję ludności obu kultur na progu starszego okresu przedrzymskiego.

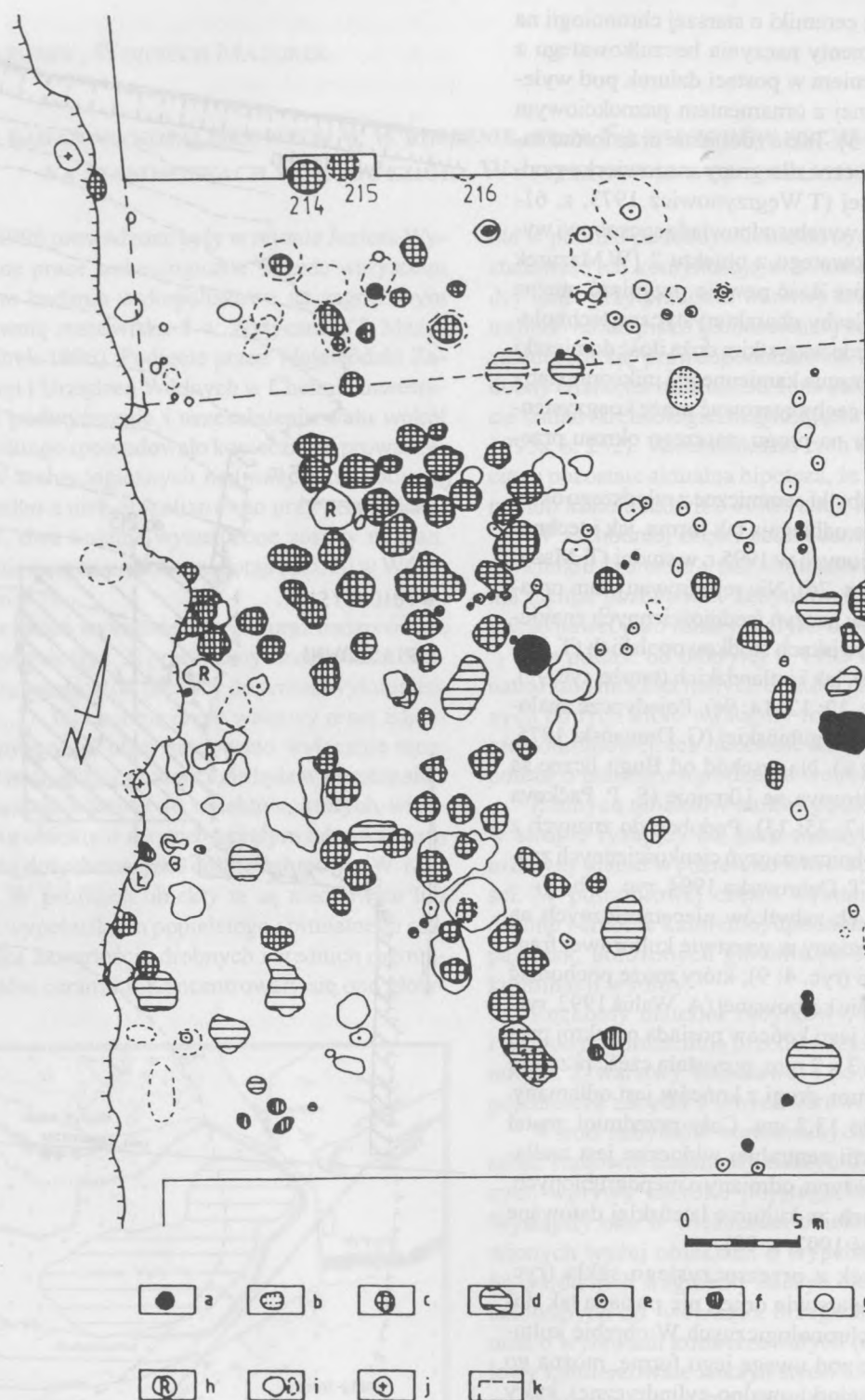
Zaprezentowane zabytki ceramiczne z młodszego okresu przedrzymskiego nie odbiegają tak formą, jak i technologią od naczyń znalezionych w 1995 r. w studni (T. Mazurek, W. Mazurek 1996, s. 76). Nie rejestrowany tam ornament nacinania brzegów naczyń średniościennych znajduje analogie tak na stanowiskach środkowopolskich (T. Dąbrowska 1994, ryc. 4: a), jak i jutlandzkich (tamże, ryc. 7: j, k; J. Martens 1988, ryc. 12: 12; 14: 9e). Pojedyncze analogie znane są także z grupy gubińskiej (G. Domański 1975, tabl. XXII: k; XXVII: k). Na wschód od Bugu liczne są przykłady z osady Horosova na Ukrainie (S. P. Pačkova 1983, ryc. 18: 10; 25: 7; 35: 13). Podobne do znanych z Wytyczna motywy zdobnicze naczyń cienkościennych znane są m.in. z Izdebnia (T. Dąbrowska 1994, ryc. 3: b).

Spośród nielicznych zabytków nieceramicznych na uwagę zasługuje znaleziony w warstwie kulturowej fragment drutu brązowego (ryc. 4: 9), który może pochodzić z bransolety poprzecznie karbowanej (A. Waluś 1992, ryc. 2: c, d; 3: a-c). Jeden z jego końców posiada przekrój prostokątny o wymiarach 3 x 2 mm, pozostała część przekrój okrągły o średnicy 3 mm, drugi z końców jest odłamany. Obecna długość około 13,2 cm. Cały przedmiot został odkształcony – w partii centralnej widoczne jest nadłamanie. Bransolety tego typu, odmiany o niepogrubionych, prosto ściętych końcach, w kulturze lateńskiej datowane są na LT B2 (A. Waluś 1992, s. 90).

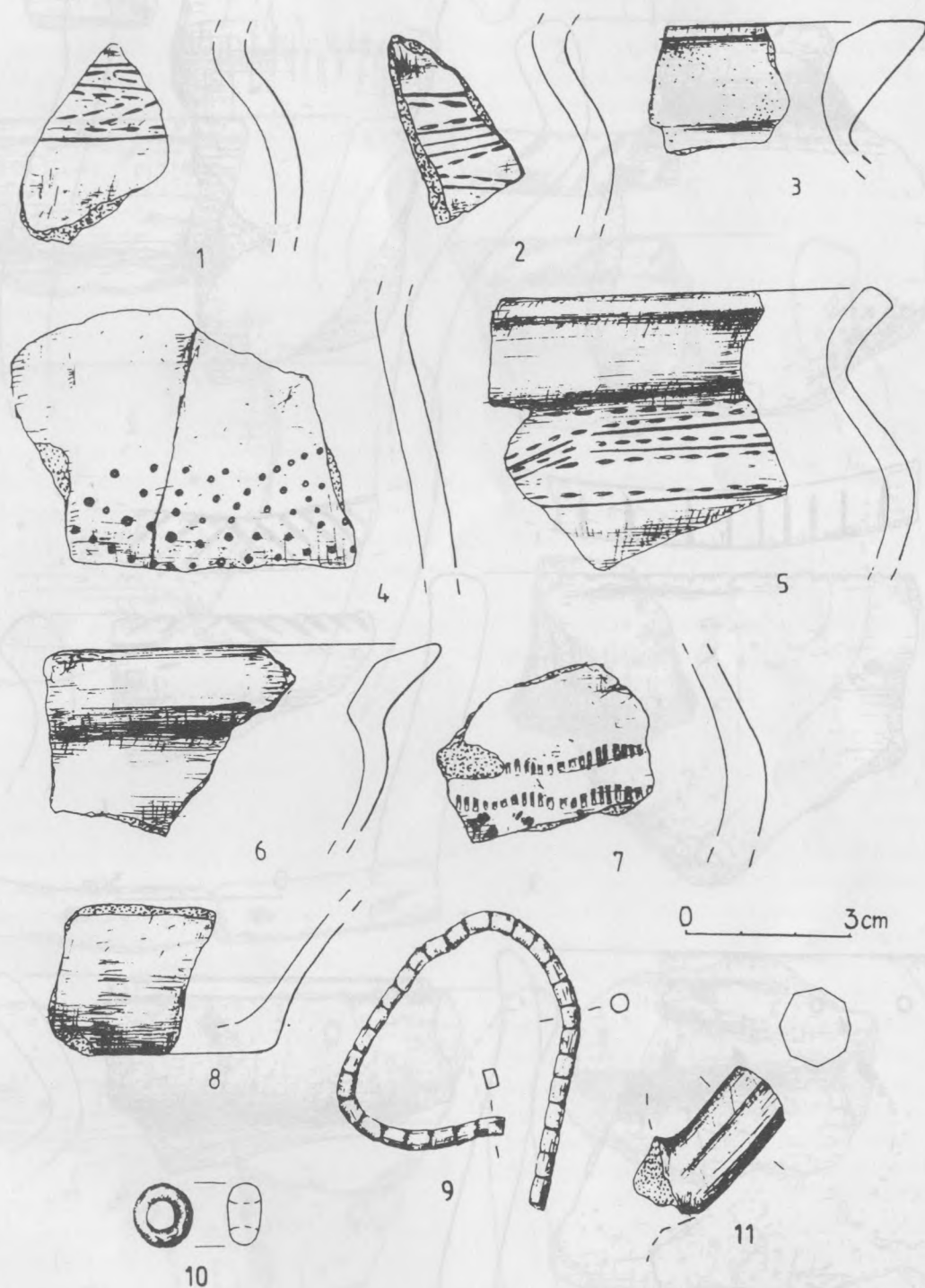
Niebieski paciorek z przezroczystego szkła (ryc. 4: 10), znaleziony w warstwie ornej, nie posiada tak dobrze ustalonych ram chronologicznych. W obrębie kultury pomorskiej, biorąc pod uwagę jego formę, można go zaliczyć do typu 3 (paciorki owalno-cylindryczne), który nie ma ustalonej pozycji chronologicznej (S. Czopek 1992, s. 67). W okresie wpływów rzymskich podobne formy

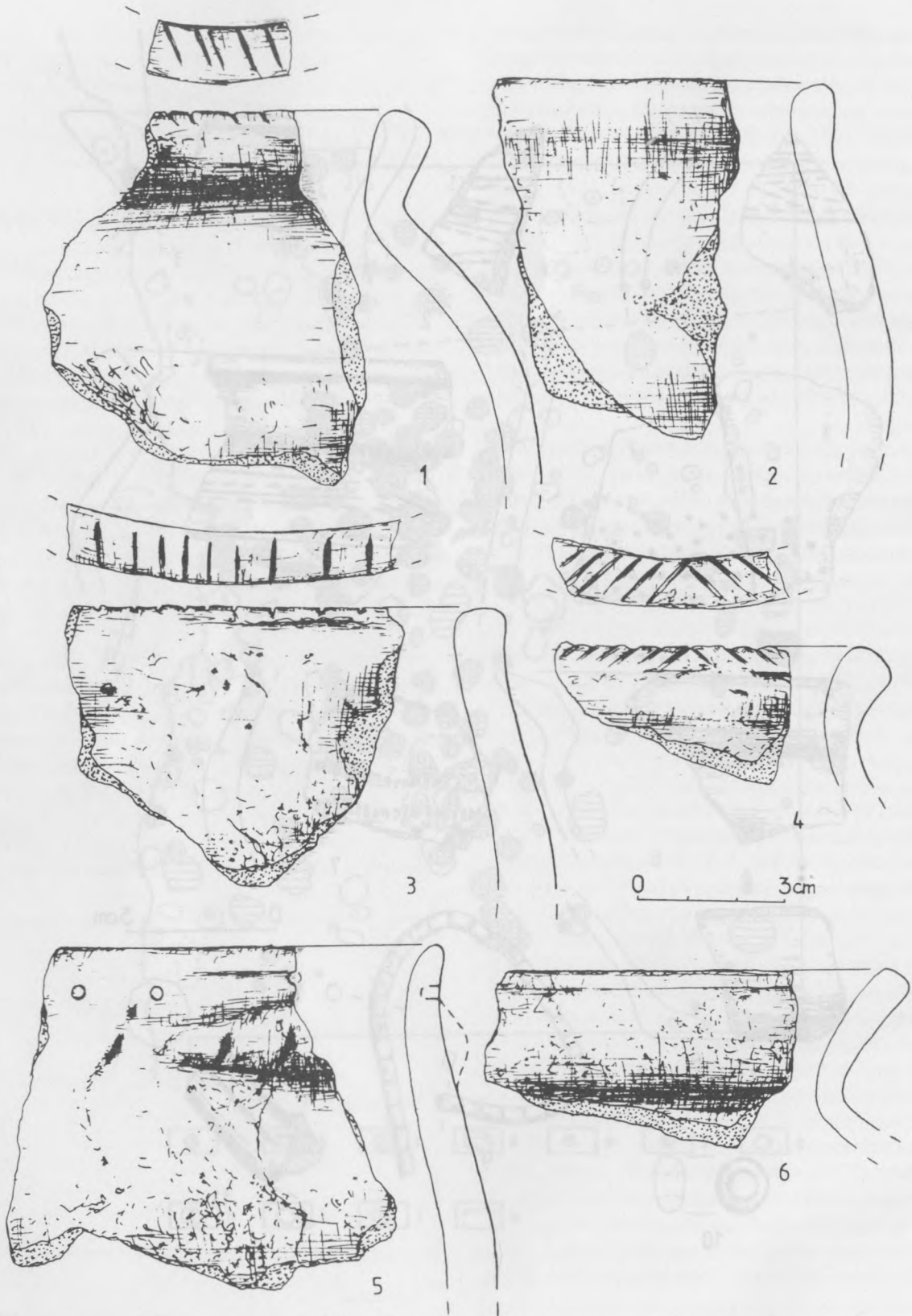
Ryc. 2. Wytyczno, stan. 5. Lokalizacja miejsca poboru piasku oraz położenie obiektu 215: a - granice wybierzyska, b - obszar przebadany do końca 1996 roku.

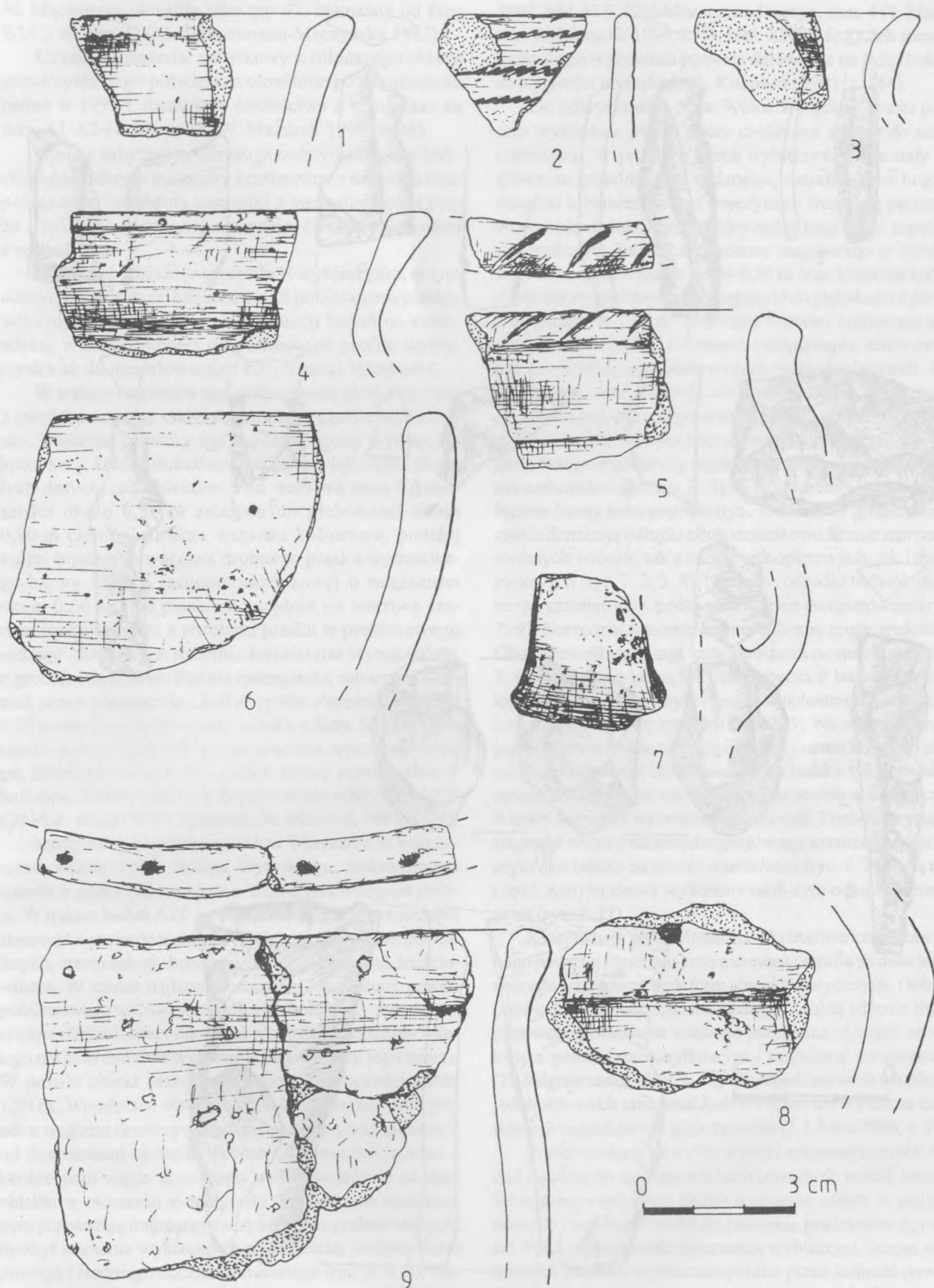
Ryc. 3. Wytyczno, stan. 5. Plan sytuacyjny obiektów odkrytych na kulminacji wydmy: a - duże paleniska o czarnym wypełnisku ze znaczną zawartością węgla drzewnego, b - studnia, c - owalne i okrągłe obiekty o popielatym wypełnisku, d - owalne obiekty o wypełnisku brunatnym, e - dołki posłupowe, f - małe paleniska o konstrukcji kamiennej, g - obiekty kultury łużyckiej, h - obiekty z okresu wpływów rzymskich, i - zaciemnienia i domniemane obiekty, j - prawdopodobne groby, k - teren przebadany w 1996 roku.

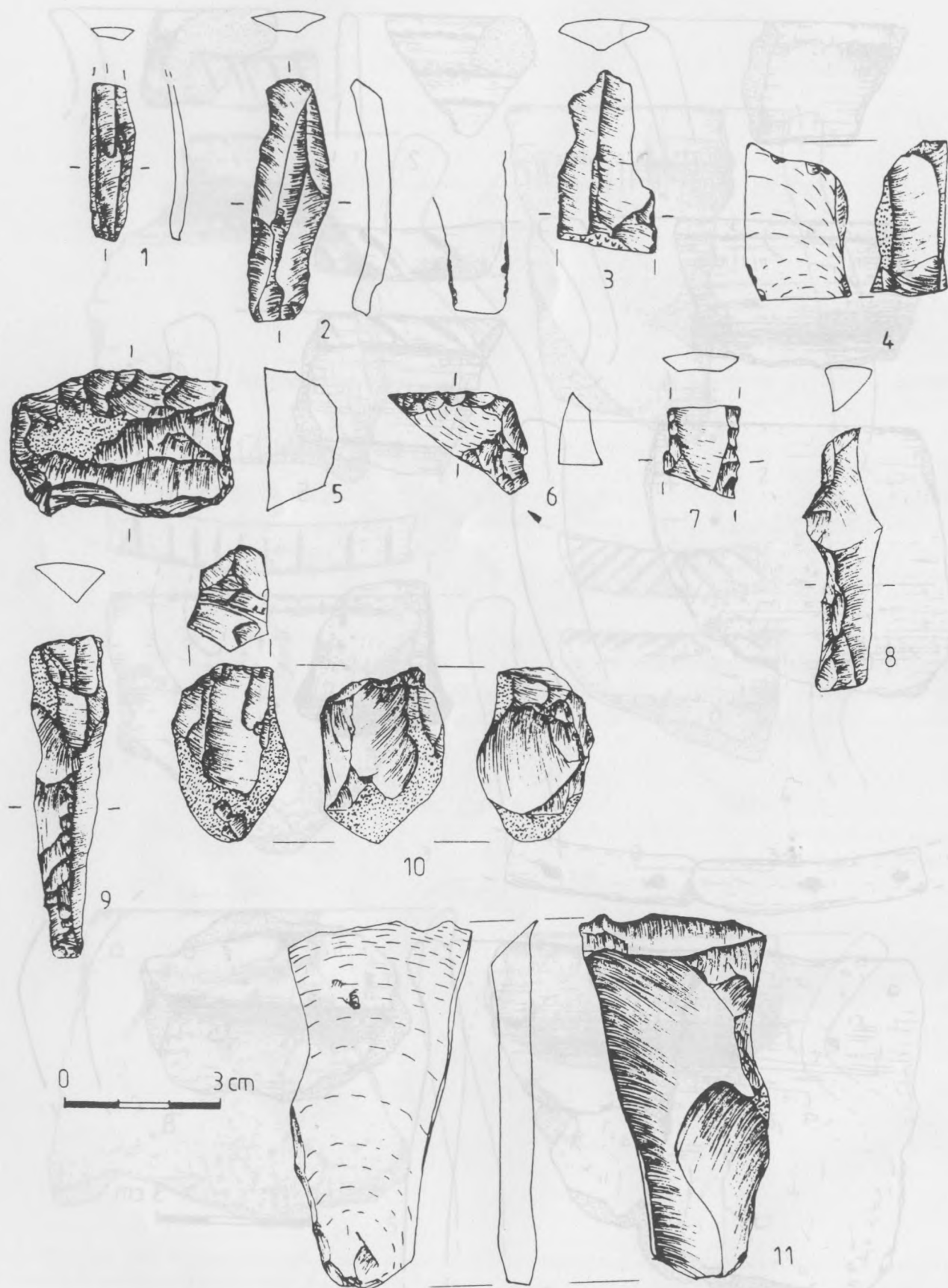
Ryc. 4. Wytyczno, stan. 5. Zabytki z warstwy (rys. E. Hender).

Ryc. 5. Wytyczno, stan. 5, woj. chełmskie. Zabytki z warstwy (1-4, 6) i z obiektu 214 (5) (rys. E. Hender).

Ryc. 6. Wybór zabytków z nadzorowanych stanowisk nad Jeziorem Wytyckim. Wytyczno, stan. 5 - 1-7; Wytyczno, stan. 27 - 8, 9 (rys. E. Hender).

Ryc. 7. Wólka Wytycka, stan. 50. Zabytki z warstwy kulturowej (rys. E. Hender).

M. Mączyńska określiła jako typ 47, datowany od fazy B2/C1 do fazy D (M. Tempelmann-Mączyńska 1985).

Uzyskany materiał zabytkowy z młodszego okresu przedrzymskiego potwierdza określone po zakończeniu badań w 1995 r. datowanie osadnictwa z tego czasu na fazy A1-A2 (T. Mazurek, W. Mazurek 1996, s. 76).

Oprócz zabytków z okresu przedrzymskiego w trakcie badań odkryto materiały krzemienne z mezolitu oraz pojedyncze fragmenty ceramiki z wczesnej epoki brązu (ryc. 6: 2), kultury trzcinieckiej i kultury łużyckiej z epoki brązu.

Obecność obiektów w profilu N wybieżyska, w tym odkrytych w trakcie nadzorów nad pobieraniem piasku, wskazuje na konieczność kontynuacji badań na stanowisku, w szczególności od północnego profilu wybieżyska aż do uregulowanego koryta rzeki Włodawki.

W trakcie nadzorów nad pobieraniem piasku na stan. 5 zwrócono uwagę także na naturalne profile wybieżyska. Najlepiej czytelny był profil północny wydmy, na kulminacji której zlokalizowana była większość odkrytych dotychczas obiektów. Pod warstwą orną o miąższości około 0,30 m zalegała do głębokości około 0,80 m ciemnobrunatna warstwa kulturowa, poniżej której występuje warstwa drobnego piasku wydmowego barwy żółtej i jasnopomarańczowej o miąższości około 0,50 m. Pod piaskiem znajduje się warstwa szarozielonkawego iłu z wtrętami piasku w postaci swego rodzaju „kotłów” z rudymi, żelazistymi wytrąceniami o grubości do 0,70 m. Pod nią spoczywała, zaburzona również przez piaszczyste „kotły” gruba również do około 0,70 m warstwa jasnoszarego piasku z iłem. Spąg wybieżyska stanowiła niezaburzona warstwa wyszlamowanego, drobnego i wilgotnego piasku barwy jasnoszaro-zielonkawej. Warstwę tę stwierdzono na dnie odkrytej w 1995 r. studni - obiekt 79 (T. Mazurek, W. Mazurek 1996, s. 75).

Następne wybieżysko piasku w Wytyczynie na wzmocnienie wałów wokół Jeziora Wytyckiego, zlokalizowane zostało w części północnej stan. 27, tuż nad brzegiem jeziora. W trakcie badań AZP na obszarze 73-87 na powierzchni stanowiska stwierdzono ślady osadnictwa kultury amfor kulistych, trzcinieckiej, łużyckiej oraz z wczesnego średniowiecza. W czasie nadzorów w części wschodniej profilu południowego wybieżyska odkryto zachowany fragmentarycznie obiekt 1, który nie został w całości przebadany i dlatego nie było możliwe wykonanie rekonstrukcji jego zarysu. W profilu obiekt przedstawiał nieckę głębokości około 1,20 m. Wypełnisko stanowił popielato-jasnobrunatny piasek z węglami drzewnymi, przepaloną gliną oraz nielicznymi fragmentami ceramiki. Pewna ich koncentracja wraz z konkretnymi węglami drzewnymi wystąpiła jedynie na dnie obiektu w otoczeniu zwartego iłu. W materiale ceramicznym przeważają fragmenty naczyń średnio-grubościenne, niezbyt starannie wykonanych z domieszką średniej ilości grubego i średniego tłucznia kamiennego (ryc. 6: 8, 9). Naczynia tego typu znane są m.in. z Wytyczni, stan. 5 (W. Mazurek 1996, tabl. IV: 4,9), Szuminki, stan. 7 (W. Mazurek

1995, tabl. V: 9, 12) i Macoszyna Dużego, stan. 4 (T. Mazurek, W. Mazurek 1994, s. 41, tabl. XXIII: 6, 8). Ich forma i technologia wykonania pozwala datować je na fazę B okresu wpływów rzymskich (A. Kokowski 1991, s. 164).

Do odkrycia stan. 50 w Wólce Wytyckiej doszło podczas wybierania piasku, które częściowo zniszczyło samo stanowisko. W profilach trzech wybieżysk, które stały się głównym przedmiotem nadzorów, natrafiono na bogaty materiał krzemienisty oraz pojedynczy fragment ceramiki wczesnośredniowiecznej, który mógł tutaj trafić zupełnie przypadkowo. Zabytki krzemienne znajdowano w obrębie warstwy ornej o miąższości do 0,30 m oraz warstwie kulturowej barwy jasnobrunatnej, sięgającej do głębokości 0,80 m, a miejscami do 1,00 m. W obrębie warstwy kulturowej wyodrębniono popielate i brunatne zaciemnienia, które mogą być pozostałościami po śladowo zachowanych obiektach. Pozyskany głównie z profili, ale także z okolic wybieżysk, materiał krzemienisty reprezentują głównie odpady produkcyjne z obróbki surowca narzutowego i kredowego, tzw. rejonowieckiego. Pojedynczy wyjątek stanowi wiórek z krzemienia czekoladowego (ryc. 7: 1). Wśród rdzeni wystąpiły wyłącznie formy jednopiętowe (ryc. 7: 4, 10). W grupie półsurowca dominują odłupki obok stosunkowo licznie reprezentowanych wiórów, tak z rdzeni jednopiętowych, jak i dwupiętowych (ryc. 7: 2, 3, 8). Nieliczne odpadki technologiczne reprezentuje m.in. podstępiec z rdzenia dwupiętowego (ryc. 7: 9). Narzędzia stanowią najmniej liczną grupę znalezisk. Obok niewielkiego fragmentu skrobacza na surowiu (ryc. 7: 6) znaleziono krępą formę skrobacza z lekko łukowatą krawędzią pracującą, wykonaną na eksploatowanym zaczątkowo rdzeniu jednopiętowym (ryc. 7: 5). Na uwagę w przypadku tego narzędzia zasługuje staranny retusz krawędzi pracującej oraz równie staranna zaprawa boków tyłu, posiadającego kilka płaskich odbić również na stronie spodniej, częściowo surowej i wyświeconej eolicznie. Ponadto wystąpił fragment wióra z rdzenia dwupiętowego z retuszem półstromym obu boków na stronie wierzchniej (ryc. 7: 7). Listę narzędzi zamyka ciosak wykonany na dużym odłupku mrozowym (ryc. 7: 11).

Klasyfikacja chronologiczna i kulturowa przedstawionego powyżej materiału krzemienistego natrafia na duże trudności ze względu na brak form charakterystycznych. Dobrze poświadczona obecność technologii obróbki rdzenia dwupiętowego pozwala na wiązanie przynajmniej części zabytków z paleolitem schyłkowym i zespołami świderskimi (Z. Sulgostowska 1989, s. 38). Obecność niewielkich rdzeni jednopiętowych oraz smukłych wiórków nie wyklucza kontynuacji osadnictwa w głąb mezolitu (J. Libera 1996, s. 19).

Przedstawione powyżej wyniki systematycznych badań i nadzorów na stanowiskach otwartych wokół Jeziora Wytyckiego wskazują na ich wymierne efekty w postaci nowych i ważnych źródeł do poznania pradziejów tej części Polski. Możliwość niszczenia wybieżysk terenu wokół nich poprzez wybieranie piasku przez ludność powoduje konieczność podjęcia jak najszybszych badań ratowniczych na wszystkich omówionych tu stanowiskach.

LITERATURA

- Czopek S.
1992 *Południowo-wschodnia strefa kultury pomorskiej*, Rzeszów.
- Dąbrowska T.
1994 Wpływy jastorfskie na kulturę przeworską w młodszym okresie przedrzymskim, [w:] *Kultura przeworska*, t. 1, Lublin, s. 71-87.
- Domański G.
1975 *Studia z dziejów środkowego Nadodrza w III-I wieku p.n.e.*, Wrocław.
- Kokowski A.
1991 *Lubelszczyzna w młodszym okresie przedrzymskim i w okresie rzymskim*, Lublin.
- Libera J.
1996 *Paleolit schyłkowy i mezolit w Polsce południowo-wschodniej*, Lublin.
- Martens J.
1988 Borremose reconsidered. The Date and Development of a Fortified Settlement of the Early Iron Age, „Journal of Danish Archaeology”, vol. 7, s. 159-181.
- Mazurek T., Mazurek W.
1994 Wyniki badań wykopaliskowych na stan. 4 w Macoszynie Dużym, gm. Wola Uhruska, Inf. Chełm 1987-1988, nr 3, s. 40-42.
1996 Wyniki badań osady z okresu przedrzymskiego w Wytyczynie, stan. 5, gm. Urszulin, woj. chełmskie, APŚ, t. 1, s. 75-81.
- Mazurek W.
1995a Materiały grupy czernieżyńskiej w województwie chełmskim, [w:] *Kultura pomorska kultura grobów kloszowych. Razem czy osobno?*, Warszawa, s. 229-264.
1995b Wyniki badań sondażowych na osadzie wielokulturowej w Szumince, stan. 7, gm. Włodawa, Inf. Chełm 1990, nr 5, s. 7-20.
1996 Wyniki badań ratowniczych na stanowisku z okresu przedrzymskiego w Wytyczynie, stan. 5, gm. Urszulin, Inf. Chełm 1992-1993, nr 7, s. 17-34.
1997 Materiały typu jastorfskiego ze stanowiska 5 w Wytyczynie, gm. Urszulin, woj. chełmskie, [w:] *Wschodnia strefa kultury przeworskiej. Materiały z konferencji*, Warszawa, w druku.
- Pačková S. P.
1983 Archeologičeskie issledovanija mnogoslonojgo poselenija u s. Gorosova, ternopolskoj oblasti, [w:] *Archeologičeskie pamjatniki srednego Podnestrovia*, Kiev, s. 4-54.
- Sulgoszowska Z.
1989 *Prahistoria międzyrzecza Wisły, Niemna i Dniestru u schyłku plejstocenu*, Warszawa.
- Tempelmann-Maczyńska M.
1985 *Die Perlen der römischen Kaiserzeit und der frühen Phase der Völkerwanderungszeit im mitteleuropäischen Barbaricum*, Mainz am Rhein.
- Walus A.
1992 Zabytki metalowe kultury lateńskiej z Rembielina, woj. ostrołęckie, [w:] „Barbaricum”, t. 2, s. 89-101.

TERESA MAZUREK, WOJCIECH MAZUREK

THE RESULTS OF EXCAVATIONS AT SITE 5 IN WYTYCZNO AND OF THE ARCHAEOLOGICAL SUPERVISION SITES AT THE WYTICKIE LAKE, CHELM VOIVODSHIP

In 1996, the excavations at Wytyczno, site 5, which had been started in 1993, were continued (T. Mazurek, W. Mazurek 1996). In the process of the excavations an area of about 390 sq. m was covered.

Altogether, 40 new features were explored in 1996, the majority of which are pits of 1 m in diameter. These pits are interpreted as postholes and can be dated to the pre-Roman period.

A few small hollows adjoining a well from the northern side (feature 79) seem to confirm the existence of a fence around the water source.

In feature 214 ceramic materials exhibiting similar technology to that used in the pre-Roman period were found (e.g. W. Mazurek 1996, tab. VIII-4). On the other hand the ornamentation in the form of small holes or the plucked ornament under the rim is characteristic of the Lusitanian culture (e.g. W. Mazurek 1995, tab. V-10; S. Gołub 1995, Fig. 1-1; J. Niedźwiedz, W. Panasiwicz 1996, Fig. 2-1).

In connection with the earthwork carried out by the Regional Board of Drainage and Water Installations in

Chełm on the embankment around the Wytyckie lake it was necessary to supervise the examination of three sand extraction pits.

In the northern section of the extraction pit at Wytyczno (site 5) feature 215 was located which contained ceramic materials datable to the pre-Roman period and was most probably connected with the Czerniczyn group.

At site 27 at Wytyczno, in the southern section, feature 1 was uncovered with potsherds datable to the period of Roman influence. They were similar to the materials from Wytyczno, site 5 (e.g. feature 67), Macoszyn Duży (T. Mazurek, W. Mazurek 1994, p. 41, tab. XXIII 6, 8) or from Szuminki, site 7 (W. Mazurek 1995, tab. V 9, 12).

At site 50 at Wólka Wytycka, in the profiles of three extraction pits, flint materials occurred which are datable to the end of the Paleolithic or Mesolithic. It is worth noting that these artefacts occurred within a cultural layer characterised by greyish patches which could constitute relics of some features.